

Príchod jari sprevádzajú poniklece

Text a foto: RNDr. Daniela Dúbravková, PhD.

Zbierkovým predmetom mesiaca marec 2023 je *poniklec prostredný*.

Poniklec prostredný (*Pulsatilla subslavica*) je fialový posol jari, ktorého kvety sa dajú nájsť v tomto období i v okolí Považskej Bystrice. Rastie na vápnom podlaží od pahorkatín po horský stupeň, hlavne na skalách a skalnatých stráňach v dealpínskych porastoch a v reliktných borinách. Kvitne od konca februára do začiatku mája. Je to západokarpatský endemit, vyskytuje sa iba na Slovensku a to od Malých Karpát na západe, po Slovenský Kras a stredné Pohornádie na východe krajiny.

Tento druh bol opísaný zo Súľovských vrchov v roku 1981 na základe práce významného slovenského botanika a rím.-kat. kňaza Jána Futáka (1914 – 1980). Futák skúmal variabilitu v šírke listových úkrojkov v jednotlivých populáciách poniklecov. Jeho morfológický výskum podporený výskumom počtu chromozómov viedol k prvoopisu nového endemického druhu pre flóru Slovenska. Poniklec prostredný vznikol pravdepodobne krížením ponikleca slovenského (ktorý sa vyskytuje na severe) a ponikleca veľkokvetého (na juhu areálu výskytu). Na okrajoch areálu dochádza aj v súčasnosti k hybridizácii a v populáciách sa často prelínajú rastliny so znakmi zodpovedajúcimi obom rodičovským druhom. Rozlíšiť jednotlivé druhy poniklecov iba na základe kvetov je veľmi ťažké. Ak ich chceme určiť skoro na jar, je potrebné skúmať suché minuloročné listy. Hodnotí sa šírka listových úkrojkov, pričom poniklec prostredný má úkrojky široké 7-12 mm, poniklec veľkokvetý 2-6 mm a poniklec slovenský 12-25 mm.

Poniklec prostredný patrí medzi veľmi vzácne rastliny. Je to potenciálne ohrozený (status NT), zákonom chránený druh a druh európskeho významu (Natura 2000). Ohrozuje ho najmä priama deštrukcia stanovišť (napr. kameňolomy) a vykopávanie rastlín do skaliek.

Dealpínsky fenomén

Poniklec prostredný je rastlina typická pre dealpínske spoločenstvá s ostrevkou vápnomilnou. Je to skoro na jar kvitnúca modrastozelená tráva s tuhými, vápnikom spevnenými listami. V porastoch, kde táto tráva dominuje, sa okrem ponikleca vyskytujú i ďalšie dealpínske druhy (napr. prvosienka holá, chudôbka vždyzelená, dvojštitok hladkoplodý, zvonovník hlavatý, lomikameň metlinatý a ďalšie). Sú to horské druhy s centrom rozšírenia v alpínskom vegetačnom stupni v nadmorskej výške viac ako 1800 m n. m. Na Slovensku sa vyskytujú napr. v pohoriach Belianske a Nízke Tatry, Veľká či Malá Fatra. V určitej časti svojho areálu však rastú aj v nižších nadmorských výškach na reliktných lokalitách. Tak je tomu aj na viacerých miestach na strednom Považí (napr. Klapy, Bosmany, Manínska tiesňava, Podskalský Roháč, Vršatec, Vápeč, či Súľovské skaly). Tu osídľujú klimaticky chladnejšie stanovištia a tienisté miesta, viažu sa na chladnejšie expozície svahov a inverzné polohy úzkych skalnatých roklín, ktorých mikroklíma pripomína vysokohorské podmienky. Tieto lokality majú reliktný charakter, čo znamená, že sa na stanovištiach vyskytujú kontinuálne od obdobia zaľadnenia a teda sú pre nás vzácnymi svedkami dávnych období. V ľadových dobách rástli vysokohorské rastliny aj v nižších polohách. Po skončení zaľadnenia dochádzalo k mohutným migráciám rastlínstva. Ako sa klíma postupne otepľovala, rastliny sa sťahovali späť do vyšších nadmorských výšok. Niektoré z nich však zostali a na vhodných stanovištiach s vápencovým a dolomitickým podlažím sa dodnes vyskytujú práve vo vzácných dealpínskych porastoch s ostrevkou vápnomilnou.

Vzhľadom na svoj historický charakter sú tieto spoločenstvá veľmi zraniteľné, citlivé na nešetrné ľudské zaobchádzanie. Viaceré druhy vyskytujúce sa v nich sú zákonom chránené z dôvodu snahy ochrany prírody o zachovanie typického druhového zloženia trávnatých porastov. Vhodná starostlivosť o lokality spočíva v pravidelnom odstraňovaní náletových drevín a v občasnom prepásaní hospodárskymi zvieratami. Pre zachovanie vhodných podmienok pre výskyt vzácnych druhov je dôležitá dostatočná veľkosť biotopov a populácií rastlín a ich vzájomná prepojenosť.

Preto vyzývame ľudí, aby na prechádzkach prírodou netrhali spomínané druhy chránených jarných druhov, nevykopávali ich a nepresádzali do svojich záhrad. Ohrozujú tak veľkosť populácií vyskytujúcich sa oddávna na týchto reliktných stanovištiach. Mat' doma v skalke kvitnúci trs ponikleca alebo iný druh vzácnych skalnatých biotopov je iste oku lahodiace, ale na zabezpečenie takejto estetickej funkcie rovnako poslúžia umelo vypestované skalničky z kvetinárstva. Prítomnosť západokarpatského endemita ponikleca prostredného v záhradke má mizivú hodnotu v porovnaní s jeho prirodzeným výskytom na reliktnom stanovišti.

Použité zdroje:

- Duchoň, M. 2011: *Pulsatilla subslavica* Futák ex Goliašová. URL: <https://botany.cz/cs/pulsatilla-subslavica/>
- Futák, J. 1982: *Pulsatilla* Mill. In: Futák, J. & Bertová, L. eds. Flóra Slovenska III., Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava, s. 110 – 138.
- Goliašová, K. 1981. *Pulsatilla subslavica* Futák spec. nova. Biológia, Bratislava 36: 867 – 870.
- Janišová, M. & Janák, M. 2011. Manažmentový model pre suché a dealpínske trávno-bylinné spoločenstvá. DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie a Botanický ústav SAV, Bratislava, 33 s. URL: https://daphne.sk/wp-content/uploads/2023/02/MM02_suche_dealpínske.pdf